

УДК 25 : 140

Я. В. Бондарчук,
кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національного університету “Острозька академія”

ДУХОВНИЙ ПОДВИГ “БЛАЖЕННОЇ ПАМ’ЯТІ ВЕЛИКОГО СТАРЦЯ” ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню світоглядних та богословських позицій письменника-полеміста І. Вишенського. У своїх творах він розглядав не тільки насущні соціальні та церковні проблеми, але й глобальні “вічні” питання, що вирізняло його серед інших авторів і виводило його полеміку за межі його країни і його часу. У роботі визначено внесок Вишенського в розвиток духовної культури, представлено його як яскравого продовжувача традицій візантійського та вітчизняного богослов’я (Григорія Палами, Іоанна Лествичника та ін.), який відстоював та розвивав ідеї ісихазму про містичне богопізнання.

Ключові слова: полемічна література, богослов’я, філософія, світогляд аскетизм, ісихазм, Іван Вишенський

Духовний подвиг “блаженної пам’яті більшого старця” Івана Вишенського

Стаття посвячена изложенію мировоззренческих и богословских позиций писателя-полемиста И. Вишенского. В своих работах он рассматривал не только насущные социальные и церковные проблемы, но и глобальные “вечные” вопросы, что отличало его от других авторов и выводило его полеміку за рамки его страны и его времени. В работе определен вклад Вишенского в развитие духовной культуры, а сам он представлен как яркий последователь традиций византийского и отечественного богословия (Григория Паламы, Иоанна Лествичника и др.), который отстаивал и развивал идеи исихазма о мистическом богопознании.

Ключевые слова: полемическая литература, богословие, философия, мировоззрение, аскетизм, исихазм. Иван Вишенский.

Spiritual exploit of “beatific memory of large old man” Ivan Vyshenskyi

The article is dedicated to philosophical and theological views of polemicist Ivan Vyshenskyi. In his works he dealt not only with pressing social and religious issues but also with global “eternal” questions which made him different from other authors and let his polemics go beyond the limits of his country and his time. The article defines contribution Ivan

Vyshenskyi made in the development of spiritual culture, also it shows him as a bright follower of Byzantine and national theology (Gregorii Palama, Ioan Lystvychnyk), defending and developing the idea of hesychasm concerning mystical knowledge of God.

Keywords: polemical literature, theology, philosophy, world outlook, asceticism, hesychasm, Ivan Vyshenskyi.

Вагому роль у релігійній полеміці останньої чверті XVI – поч. XVII ст. відігравали інтелектуали літературно-освітнього осередку Острога, який у цей час став визнаним центром антиунійної боротьби і набув заслуженого авторитету одного з найбільших полемічних огнищ України. Однією з актуальних проблем історичного релігієзнавства є вивчення духовної спадщини острозьких просвітників. Особливе місце серед них посідає визначний письменник-полеміст Іван Вишенський.

Перший вагомий внесок в дослідження життя і творчості І. Вишенського зробив Іван Франко. Він високо оцінив його роль у розвитку української літератури, назвавши “першим южноруським публіцистом в великім стилі... одним з батьків і творців народної южноруської літератури” [12, с. 260]. Вже у ранніх полемічних творах Вишенського, – зазначав І. Франко, – відчувалися народолюбство, патріотизм і талант найвищої проби, “...він перший в нашій країні різко та сміло підніс голос в обороні того бідного робочого люду, показуючи панам і владикам, що той мужик їх брат, а не просто робоча худоба, що він радується й терпить як чоловік і хоче жити як чоловік” [11, с. 198–199].

Ідею всезагального християнського братерства в творчості Вишенського підкреслював і Д. І. Чижевський. Полеміст вимагав не якихось соціальних реформ, прав, “статутів” для нижчих класів, – писав він, – а християнського братерства всіх: “...нехай будет хлоп, кожемяка, сидельник і швець! Але вспомните, яко брат вам рівний у всім есть, для того іж во єдино тресоставное божество одним способом з вами крестив... і одною печатію Духа Святого на хрістіанство запечатай есть” [14, с. 264]. За словами Д. Чижевського, Вишенський розвив “таку радикальну негативну критику політичного та соціального ладу, що її позитивною протилежністю могла стати лише програма “Царства Божого на землі” [14, с. 259].

Серед дослідників життя і творчості І. Вишенського бачимо такі авторитети, як М. Возняк, П. Яременко, В. Микитась, В. Шевчук, А. Скоць, В. Колосова, М. Назарук, В. Харитонов та ін. Більшість з вищезазначених авторів підкреслювали людинолюбство, громадянську мужність видатного полеміста, який різко критикував соціальну

нерівність, аморальність сильних світу сього і брав під свій захист простий трудовий люд. За словами В. Харитонова, “Викриваючи католицизм, він (Вишенський) користувався соціальними критеріями і створив нову зовсім небогословську публіцистику” [12, с. 222]. Така характеристика, на наш погляд, висвітлює лише одну сторону творчості І. Вишенського. Вникаючи у життєвий і творчий шлях письменника, бачимо не тільки нещадного викривача соціального і релігійного гніту, але й зовсім іншого чоловіка – самозаглибленого монаха-самітника, для якого на першому місці були не сучасні йому проблеми, а глобальні богословські питання: як можна пізнати Господа? Раціонально чи шляхом містичного осяяння? Як досягти Божого царства? Суспільно-корисною працею для блага людей чи відреченням від світу і молитовним самовдосконаленням? Якою повинна бути християнська церква? Як зберегти Православ’я? І саме з цих позицій апологета православної віри і Православної церкви Вишенський вирішував усі інші насувні, більш часткові питання свого часу. Без вивчення світоглядних та богословських позицій письменника, які були основою його творчості, неможливо зрозуміти ніякі інші аспекти його полемічної боротьби.

Пріоритет глобальних проблем над другорядними житейськими в творчості І. Вишенського зазначав Д. І. Чижевський. “Вишенський не лише стилістично підноситься над своїми сучасниками-полемістами, – писав він, – не рідко він, залишаючи без уваги конкретні дрібниці полеміки (бо про них, мовляв, уже писали інші), висуває такі принципи основоположні питання, які цілком виводять його полеміку з рамок його часу і його країни” [14, с. 258]. Власне ця думка й обумовила головну мету нашої роботи – розвиваючи тезу Чижевського, дослідити внесок І. Вишенського в розвиток вітчизняного богослов’я, показати письменника як визначного мислителя, яскравого спадкоємця візантійської школи богослов’я, апологета православної віри.

Скупі автобіографічні відомості про І. Вишенського містяться в творах самого письменника та в кількох документальних джерелах. Сам він часто називав себе “Іоан мних з Вишень”. Тому його походження пов’язують з містечком Судова Вишня біля Перемишля, де й справді мешкали Вишенські за родовою назвою. Час народження письменника відносять до середини XVI ст., приблизно до 1545–1550 рр. [1, с. 5]. Немає ніяких відомостей про соціальне становище його батьків, про його дитячі роки, виховання та навчання. Можливо, що початкову освіту він здобув у себе вдома, у містечку Судова Вишня, в одній з парафіяльних шкіл. З впевненістю можна стверджувати, що

в юнацькі роки Вишенського пройшли в Острозі. Перебування його при дворі князя К.-В. Острозького підтверджує той факт, що 21 червня 1591 р. він разом з Василем Суразьким (Малюшицьким) передав від князя Острозького лист Іпатію Потію [6, с. 85].

Хоча сам полеміст пише: “граматичного дроб’язку я не вчив, риторичних іграшок не бачив, нічого філософського високозасного не чув” [1, с. 6], але є фактом, що на той час він мав ґрунтовну освіту. Духовний світ молодого Вишенського, його ідейно-філософські погляди, формувались в основному під впливом творів візантійських філософів, зокрема, представників ісіхазму: Симеона Нового Богослова, Іоанна Листвичника, Іоанна Сиріна, Григорія Палами, а також московських книжників XVI ст., особливо Максима Грека, Артемія Троїцького – колишніх насельників Троїце-Сергієвої лаври, які, переїхавши до Литви, працювали в культурно-освітньому осередку Юрія Слуцького. На думку М. С. Грушевського, старець Артемії і його учень Марк Сарихозін (Сірохозін) працювали також і при дворі Андрія Курбського, і в Острозі [4, с. 443]. У деяких списках творів Артемія зазначено: “Книга Артемия старца Острожского посланіе его к Симону Будному” [7, с. 95].

Наприкінці 1580-х – у першій половині 1590-х років, коли зі сторони католицьких кіл особливо посилилась пропаганда унії, Вишенський народжується як пристрасний письменник-полеміст, розпочинаючи свій духовний подвиг в обороні православної віри. Перебуваючи ще в Острозі, десь між 1589 – 1596 рр. він написав “Извещение краткое о латинських прелестях” [5, с. 36]. У ньому Вишенський весь час згадує і посилається на “Книгу о единой истинной православной вѣрѣ” Василя Суразького (1588). Очевидно, він писав свій твір відразу після цієї книги, під живим враженням від неї. На той час католицькі кола, пропагуючи ідею унії, на всі лади рекламували переваги своєї церкви, її силу та владу в порівнянні з ослабленою Православною церквою, яка переживала кризу. З точки зору письменника, “латинські прелесті” – це відступи Католицької церкви від християнських догматів, які виявились у вченнях про непогрішимість та єдиновладдя римського папи, про чистилище, про походження Святого Духа від Бога-Сина та ін. Отже, одним з головних напрямків полеміки Вишенського з самого початку його творчості було пояснення неправильності догматів Католицької церкви, що є відмінними від православ’я. На думку Вишенського, порушення догматики – це смерть, яка приведе латинську церкву, незважаючи на її зовнішню силу й славу, до “брам пекельних”. Латинській “прелесті” письменник протиставляє православну

“мудрість” – нічим не пошкоджене, чисте, сповідання християнської віри, яке є запорукою вічного життя [11, с. 49].

Вірогідно, наприкінці 1580 – на початку 1590 рр. І. Вишенський постригся в монахи у Дубенському Спасо-Преображенському монастирі, для якого подарував “Книгу о постничестве” Василя Великого, видану в Острозі в 1594 р. [5, с. 128]. У книзі є наступний запис: “Я, смиренний чернець Іван, постриженець святоспаський, дав цю книгу Василя Великого дубнівському храмові Господнього Преображення на вічні часи, недоторкано і непорушно віднині. Коли б хто її захотів або на власну потребу, або до якого іншого храму віддати, такий хай буде проклятий від мене у цьому житті та в майбутньому, і хай пребуде клятва на ньому святих нікейських отців, і хай не побачить він обличчя Божого, а зі мною розсудиться на іншому суді Христовому, з нелицемірним суддею. Ви ж, брати, хто читатиме цю книгу, користуйтеся і про мене, грішного, пам’ятайте” [8, с. 136]. На думку В. П. Колосової, яка виявила цей примірник у бібліотеці Вільнюського університету, запис належить саме Івану Вишенському [5, с. 132].

У 1596 р. Вишенський був уже на Афоні. Можна припустити, що його чернечий постриг і від’їзд на Афон були пов’язані з реформою монастирів, які на той час проводив князь К.-В. Острозький, перетворюючи їх із келійних на спільножительні. Якщо в келійних монастирях келії кожного з ченців були розташовані зовсім окремо від інших, що спонукало до усамітнення і молитовного самозаглиблення, то в спільножительних – келії розміщувались у одному приміщенні. У таких обителях було більше можливостей для розгортання культурно-освітньої діяльності, зате менше можливостей залишалось для самопоглядання, яке особливо культивували монахи-анахорети. Чимало ченців і церковних діячів, зокрема, Іов Княгиницький, Іов Залізо, Віталій з Дубно виступали проти реформи князя. Приблизно в цей час Дубенський Христо-Воздвиженський монастир покинув Іов Залізо і перейшов до Почаєва. Очевидно, що з цієї ж причини покидає землі князя Острозького і Іван Вишенський та перебирається на Афон, де усамітнюється в одному з монастирів. У 1596 р. Олександрійський патріарх Мелетій Пігас написав Вишенському на Афон лист, у якому закликав повернутись його в Україну, де на той час боротьба між православними та уніатами досягла апогею. “Зрозумій, сину мій, – писав патріарх, – і не залишайся в пустині, живучи тільки для самого себе, та й то буває, не зовсім вдоволений. Не злословлю я пустині, бо й сам є її прихильником, та, дбаючи про спасіння ближніх, закликаю у бойові ряди синів Божих. Братам твоїм, мучительні турботи яких

спільні з твоїми, загрожує у Польщі небезпека загубити свої святині. Православні жителі Польщі залишаються безпомічними навіть перед людьми, що мислять несправедливо; нас тут недостатньо, треба і вам поревнувати задля Бога Вседержителя” [2, с. 8]. Незважаючи на цей палкий заклик, Вишенський тоді в Україну не повернувся. Але в “афонській самотині” не поховав любові до батьківщини, яку залишив на драматичних роздоріжжях історії, знеможену в соціальній, національній та релігійній боротьбі. Вишенський – аскет і Вишенський – патріот поєдналися в особі письменника. Він не міг стояти осторонь драматичних подій, що розгорталися в Україні, і гаряче відгукнувся на них своїми пристрасними посланнями. Вони доходили в Україну з Афонської гори, наче грізні розкати грому, і силою написаних слів заставляли здригнутися багатьох. Полеміст гостро критикував і католиків, і уніатів, і православне духовенство, і братчиків. Для такої діяльності становище емігранта було найзручніше.

Незадовго до Берестейської унії 1596 р. І. Вишенський написав на Афоні “Писание до всѣх обще в Лядской землі живущих”, у якому з великою скорботою і болем описав, що в Речі Посполитій панує суцільний духовний занепад, виродження й моральна руїна. “Въмѣсто зась смирення, простоты и нищеты, грьдост, хитрост, матлярство и лихоимство владеѣт. Въмѣсто зась суду и правды, несправедливост, лыж, кривда, прехитрениа, потвар, лицемѣрие, лест и квалт антихристов владеѣт. Въмѣсто зась вѣры, надежды и любви безвѣрство, отчаяние, ненавист, завист мръзост владеѣт” [1, с. 12]. Винуваті в цьому “владыки безбожне”, на адресу яких письменник посилає страшні прокляття: “Да прокляты будут владыки, архимандриты игумены, которые монастырѣ позапустѣвали и фільварки собі з мѣст святых починили, и сами толко з слуговинами и приателми ся в них телесне и скотски переховывають, на мѣстах святых лѣжачи гроши збирають, с тых доходов, на богомолци Христови наданих, дѣвкам своім вѣно готуют, сыны одѣвають, жоны украшают, слуг умножают, барвы справуют, приятелѣ обогачуют, кариты зиждут, возники сытые и единообразные спрагають, роскош свою поганки исполняют” [1, с. 13–14]. Своє писання Вишенський закінчує християнським закличком до покаяння: “Покайтесь убо всѣ жители тоя земли! Покайтесь, да не погибнете двоякою погибелю, и вѣчною и дочасною от скорого гнѣва Божия нагло!” [1, с. 14].

Твори, написані після Берестейської унії, зібрані в 1599–1600 рр. разом з попередніми у рукописну “Книжку Іоанна мниха Вишенского...”, принесли письменнику заслужену славу найвизначнішого полеміста свого часу. Він планував видати свій збірник в Острозі на

зразок “Книжки в 10 розділах”, яка була надрукована в острозькій друкарні в 1598 р., але цей задум не реалізувався в житті. У свою рукописну “Книжку...” Вишенський включив 10 творів, розмістивши їх окремими “главами”. Програмною роботою збірки можна вважати її перший розділ “Обличение диявола-миродержца и прелестный лов его вѣка сего скоро погибающаго, от совлѣкшагося с хитроуплетеных сітей его голяка-странника, ко другому будущому вѣку грядущаго, учиненое””. У ньому максимально чітко в порівнянні з попередніми творами, письменник формулює ідею непримиримого протистояння Божого небесного царства добра і справедливості і земного світу, як царства диявола. Твір побудований як діалог між “странником” – добрим християнином і дияволом, який намагається спокусити його багатством і славою цього світу, подібно до того, як намагався колись спокусити в пустелі Ісуса Христа. “Дам ти нынешнего вѣка славу, розкош и богатство. Ести хочеш бискупом быти, пад, поклони ми ся, я тебе дам. Если хочеш кардиналом быти, пад, поклони ми ся, я тебе дам. Если хочеш папезем быти, пад поклони ми ся, я тебе дам” [1, с. 30]. Проте добрий християнин на спокуси не піддається: “Тобе поклонитися не хочу... Иди за мною сатана, исчезни и пропади сам и з царством своим прелестным”. На думку Вишенського, Христос, прийшовши в цей світ, не став перемагати диявола, а лише “показал и научил и сам собою изобразил”, як досягнути царства Божого, для того, щоб дати самій людині право вибирати, по якому шляху їй йти. “Прелести же моего лживого царства мнѣ не отнял и не погубил, а то для того учинил, абы самовластие человекское в том искусѣ, борьбѣ и пробѣ вѣка того настоящѣго досвѣдчалося, очищалося и на живот вѣчный исполеровало” [1, с. 29–30].

Тему вибору небесного Божого світу чи земного царства сатани Вишенський розвиває у наступних своїх творах і саме в такому аспекті розглядає насувні проблеми тогочасної релігійної боротьби. У другому розділі “Книжки...” – “Писание до князя Василия Острожского и всѣх православных христиан...” він полемізує з Петром Скаргою, який писав, що Православну церкву поглинули брами пекельні з тих пір, як турками був захоплений Константинополь, “над греки турчин владеет, патриархи патриаршество у турка купуют, в неволи рук паганских сут, волности не единое не мают, бѣду тѣрпят, страждут, пургаториум в жизни сей в теле проходят” [1, с. 38]. Невтішне становище вселенського патріарха Петро Скарга асоціює із станом всієї Православної церкви і протиставляє йому могутність та авторитет римського папи, який “ест от неволѣ свободен, власть не от кого не купует,

нікому ся не поклоняет и не покаряет, еще вся ему поклоняют и почитают яко голову и наместника святого Петра, бѣд, зась утрапена, недостатку, скрѣби и всиякого утиску в жизни сей не трѣпит – оттоле вижу иж браны пекельны вѣру папезскую не перемогли” [1, с. 38]. “У цих словах, – пише М. Возняк, – Вишенський вбачає скаржину гордість і громить єзуїтську несправедливість” [3, с. 417]. З точки зору полеміста, все якраз навпаки: Православна церква, нехай принижена і бідна, залишилась чистою і непорочною, зберігши без змін всі догмати християнської віри, а Римську церкву, що спокусилась на показне багатство, владу і славу цього світу, поглинули брами пекельні. “Не видиш ли, рапсаку папин, – пише він, – як брамами пекельними того трупа неверия твоего проклятий диявол, миром владѣющий, затворил, замкнул и на свою погибель вѣчну запечатовал, понеже ся ему поклонил, улакомившись на показне багатство свѣта сего” [1, с. 39]. Вишенський мріє про перемогу православного християнства над усіма іншими вірами, які не мають дару Св. Духа. П’ятий розділ книги – “Послание к утекшим от православное вѣры епископом” був написаний в 1598 р. як відповідь на книгу Іпатія Потія “Оборона згоды...” і адресований прихильникам унії: київському митрополиту Михайлу Рогозі та єпископам Іпатію Потію, Кирилу Терлецькому, Леонтію Пелчицькому, Діонісію Збируйському, Григорію Загоровському. Усі вони пішли дорогою зради, оскільки порушили клятву вірності патріархам, і надали собі право вирішувати долю цілого народу, передавши в підданство папі весь православний люд Речі Посполитої. Своє послання Вишенський закінчує гнівним зверненням до прихильників унії від імені всього народу: “Не надѣйтеся, власт мирская, королѣ, и всякое преложенство, и всяк послушник папы римского, як з вами ни в чом ся соглашати православные не хочут и папѣ поклонитися не изволят. Не надѣйте ж ся нынѣ, не надѣйтеся завтра, не надѣйтеся позавтрию, в приидушее время, и в вѣки, вѣков. Аминь” [1, с. 19]. Іван Франко назвав “Послание к утекшим от православное вѣры епископом” “могучим маніфестом талановитої незалежної особистості, гордої своєю правотою і своїм почуттям душевної солідарності із з масами рідного народу” [1, с. 20].

Погляд на земний світ як на царство сатани і різке протиставлення його Божому Царству схилили Вишенського до дуалізму, а відчуження від усього земного і прагнення поєднання з небесним світом наближували до філософії ісихазму. Своє розуміння ісихастської практики Вишенський виклав у дев’ятому розділі “Книжки...” – “Слід до осягнення та вивчення мистецтва, яке приводить до царюючої безсмертності

та вічної правди...”. Щоб досягнути Божого царства треба, по-перше, “убогим стати, як Христос”, по-друге, “відректися себе і душу свою в цьому світі зненавидіти”, по-третє, “...зів’ялими і висушити плоть і кров потом тіла і подвигом мисельного дослухання в нічному неспанні і денній тверезості і в сидінні на певному місці та в безмовності”, по-четверте, “загасити любов і пам’ять цього світу, неухильно прямувати мисельне око в майбутній вік, по-п’яте, “від усієї сили, міці і думки душею та серцем досягти Божої волі, свою ж убити і поховати в забутті...”, по-шосте, “безчестя і смерті хресної шукати, бажати і знаходити в світі сім огуднім” [2, с. 136–137]. Цей твір підбив підсумок духовним пошукам письменника, який укріпився на позиціях ісихастської філософії. Шляхом досягнення Божого царства для Вишенського є не активна благодійна діяльність, а безмежне духовне удосконалення і самозаглиблення. На практиці це могли здійснити лише небагато монахів-анакоретів, які, відрікаючись від всього земного і проводячи десятки годин в безмовній молитовній медитації, отримували містичне осяяння, починали бачити й чути надприродний небесний світ.

У творах, написаних після поїздки в Україну в 1604–1605 рр., Вишенський продовжує відстоювати свої позиції. У посланні “До чесної і благочестивої стариці Домнікії” він пише, що пан Юрко (Юрій Рогатинець) звинувачує його в тому, що він, насамперед, прагне урятувати себе самого, усамітнівшись в пустелі, а Христос прагнув врятувати всіх, проповідуючи перед народом, “яко пустыня единому ходатайствует спасение, а проповідь – многим”. Вишенський відповідає на цей закид тим, що не можна честь і славу Христа переносити на людей, говорячи: “Христос тако чинил, и ты тако твори”. Людина неочищена від гріхів немічна і недосконала, “существо человеческое нѣмощно суще, страстно, грѣшно и всѣми узами аерных духов злобы связано”, тому потрібно не проповідувати для слави людської, а дбати про своє власне очищення і спасіння, служити не людям, а Богові. “И не может никто никого врачевати albo учити, если наперед себя не уздоровит и не научит, Так же и в спасение жаден привести не может, если перво себе на спасаемом фундаменте не поставит” [2, с. 373]. На доказ правильності своєї думки Вишенський приводить слова пророка Ісаї. “Исаак глаголет: “Более воскресити душу свою от страстей, нежели воскресити умершего”.

Далі Вишенський пише, що його звинувачують у запереченні науки та освіти із-за заздрощів: “зане сам не учился, того ради и нам завидит и възбраняет”. На це він відповідає, що світські науки скеровують людину не до пізнання Бога, а до пізнання земного світу, тим самим від-

водячи від Господа, кидаючи її в “прелесть” світу цього. Отже, він виступає не проти мистецтва та науки як таких, але проти того, щоб вони не були головнішими за церковні знання. “И не вѣдомость хулю художества, але хулю, што тепѣрешние наши новые русские философы не знают в церкви ничтоже читати – ни тое самое Псалтыри, ни Часослова...” [9, с. 371]. З цього приводу Д. І. Чижевський зазначав, що “і “радикалізм”, і “реакційність” Вишенського впливають з глибинних, та для нього єдино важливих мотивів – з містичного аскетизму” [14, с. 264–265]. Містичний аскетизм Вишенський міг наслідувати з вчення Григорія Палами, викладеного ним у Дев’яти словах “Промовчальників” (1341). Воно стало частиною соборної свідомості Православної церкви. Його сутність в тому, що Бога не можна пізнати розумом; те, що є ірраціональним, не пізнається раціонально. Спроба католиків адаптуватися до нових умов через схоластичну раціоналізацію ірраціонального підготувала ґрунт для реформаційної ересі, принесла загрозу ортодоксальній християнській доктрині. Божественну сутність пізнати неможливо взагалі, але енергії Господа, що відходять від нього у вигляді світла, доступні для пізнання людини, при чому в тим більшому ступені, чим менше залишається в її серці і розумі мирських турбот, які заглушають сприйняття цих Божих сигналів. Для тих, хто просунувся в аскетичній практиці далеко, божественні енергії стають зримою реальністю, ісихасти, не зливаючись з Божеством, неосяжним по суті, з’єднуються з Ним не раціонально, а онтологічно шляхом надприродного світла, подібного до того, яке побачили апостоли на Фаворській горі в момент Преображення Господа. Саме такою духовною подвигу прагнув І. Вишенський.

У трактаті “Видовище мисленне” він розвиває цю ж саму тему, що праця в миру унеможлиблює молитовне самозаглиблення та містичне богопізнання. На початку твору Вишенський закликає всіх, і особливо чернечий чин, прийти на мисленне видовище, яке він склав в Острозі заради того, “щоб ніхто не загруз у звабі цього безкорисного світу”. І далі пише, що львівське братство видало книгу Іоанна Златоуста “Про священство”, у якій написано, ніби Златоуст забороняв інокам з міст в гори відходити і усамітнюватись та засуджував священників, які дбали тільки про своє власне спасіння, і перебуваючи в пустині “на висоті гор” забували про спасіння “погибаючої братії”. Ці слова, на думку полеміста, написав від себе перекладач і приписав їх Златоусту. Навпаки, і Іоанн Златоуст, і Василій Великий, і Григорій Богослов вчили, що наставником і просвітником інших може бути лише духовно досконала людина, а духовної досконалості можна досягти тільки від-

реченням від мирського життя. “Священиком, вождем і наставником багатьох не може бути такий, хто не досягне просвіти і звершення зі словесною мудрістю, щоб знати, як кого по-різному спасати” [9, с. 513]. “Початок очищення – чернецтво, відречення від світу, втеча від світу і відлучення від людей: гора, печера, подвиг із постуванням, щоб позбутися старого чоловіка і втілитися у нового (після зцілення при-страстей) чоловіка, яким є Христос”.

Життя Вишенського на святій горі Афон повністю відповідало його поглядам. Про це свідчить його Послання до Іова Княгиницького, написане в монастирі Зуграфі і передане в Україну через монахів Ксеновської обителі. Вишенський повідомляє, що він хворіє, що турки збільшили данину на афонські монастирі, але незважаючи на ці негаразди, життя насельників Святої гори “раю подібне”, сповнене миру, спокою та молитов. “Аз же сию жизнь не возмѣщу: от келии до келии и от монастыря до монастыря скитати...” [1, с. 112]. Наприкінці листа він пише, що хотів би приїхати до Княгиницького, щоб “утѣшение друголюбное словом друг другу даровати” [1, с. 113]. Але йому не судилось повернутись в Україну. Його життя обірвалось в одному з афонських монастирів десь у 20–30-х роках XVII ст. [1, с. 6]. Чернець Леонтій в листі до львівського міщанина Миколи Золоторуцького, написаному 9 вересня 1633 р., називає отця Іоанна “блаженної пам’яті великим старцем” [8, с. 136]. Ці рядки підтверджують наш висновок, що і в очах сучасників Вишенський був насамперед “великим старцем”, глибоко духовним монахом-аскетом, який продовжуючи традиції візантійського та вітчизняного богослов’я (Григорія Палами, Іоанна Листвичника та ін.) відстоював та розвивав ідеї ісхазму про містичне богопізнання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вишенський, Іван. Вибрані твори [Текст] / Іван Вишенський; упорядник, автор вступної статті кандидат філологічних наук А. І. Скоць. – Львів : Каменяр, 1980. – 141 с.
2. Вишенський, Іван. Твори [Текст] / Іван Вишенський; переклад з книжної української мови Валерія Шевчука. – К., 1986. – 247 с.
3. Возняк, М. С. Історія української літератури [Текст] : у 2 книгах; Навч. вид. – Вид 2-ге, перероб. – Кн. 1. – Львів : Світ, 1992. – 696 с.
4. Грушевський, М. С. Історія України – Русі [Текст] : у 11 т. 12 кн. / М. С. Грушевський. – Київ; Львів, 1907. Перевидання / Ред. кол. : П. С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1991. – (Пам’ятки іст. думки України). – Т. 6. – 1995. – 680 с.

5. Колосова, В. П. Автограф Івана Вишенського [Текст] / В. П. Колосова // Федоровские чтения (1978, Москва). – М., 1981.
6. Мицько, І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636) [Текст] : [моногр.] / І. З. Мицько; за ред. д-ра іст. наук, проф. Я. Д. Ісаєвича. – К. : Наукова думка, 1990. – 190 с.
7. Мицько, І. З. Іван Федоров: життя в еміграції [Текст] : моногр. / І. З. Мицько; за ред. проф. І. Д. Пасічника. – Острог : Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2008. – 132 с.
8. Назарук, М. Іван Вишенський [Текст] / М. Назарук // Історія України в особах. Польсько-литовська доба / Авт. колектив: О. Дзюба, М. Довбищенко, О. Русина (упоряд. і авт. передмови) та ін. – К. : Україна, 1997. – 272 с.
9. Слово многоцінне. [Текст] у 4 т. – Т. 1. Література епохи Ренесансу (др. пол. XV – XVI ст.), література раннього бароко (80-ті рр. XVI ст. – 1632 р.) / уклад. В. Шевчук, В. Яременко. – К. : Видавництво “Аконіт”, 2006. – 799 с.
10. Українська література XIV–XVI ст. / гол ред. В. Л. Микитась. – К. : Наук. думка, 1988. – 250 с.
11. Франко, І. Я. Іван Вишенський і його твори [Текст] // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 30. Літературно-критичні праці / І. Я. Франко. – К. : Наукова думка, 1981.
12. Франко, І. Я. Іван Вишенський, його час і письменницька діяльність [Текст] // Зібрання творів : у 50 т. – Т. 28. Літературно-критичні праці. / І. Я. Франко. – К. : Наукова думка, 1980.
13. Харитонов, В. Іван Вишенський і розвиток ідей європейського гуманізму [Текст] // Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI–XVII ст. – К., 1981.
14. Чижевський, Д. І. Історія української літератури [Текст] : моногр. / Д. І. Чижевський. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2003. – 563 с.